

PRVI UDŽBENIK LOVSTVA BOSNE I HERCEGOVINE

THE FIRST HUNTING TEXTBOOK OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Alojzije FRKOVIĆ*

SAŽETAK: U radu je predstavljen prvi lovački (i ribolovački) udžbenik u Bosni i Hercegovini, objavljen u Sarajevu ravno prije 95 godina, 1914. godine. Knjigu je sastavio za potrebe novoosnovane šumarske škole jedan od njenih nastavnika, prof. Milan Stříbrný, dipl. šum. Koristeći se dostupnom svjetskom literaturom, posebno "Lovstvom" F. Ž. Kesterčaneka i "Hrvaskim lovdžijom" J. Ettingera, u dijelu knjige koja obrađuje lovstvo, detaljno je obrađeno lovačko nazivlje, biologija divljači, lovljenje divljači, lovački psi te lovačko oružje i oprema.

Cljučne riječi: Lovstvo i ribarstvo, udžbenik, Milan Stříbrný, Bosna i Hercegovina.

UVOD – Introduction

Dok je Hrvatska svoje potrebe za stručnom literaturom iz oblasti lovstva podmirila izlaženjem gotovo istovremeno dvaju lovačkih udžbenika – *Lovstva* Frana Žavera Kesterčaneka iz 1896. g. i *Hrvatskog lovdžije* Josipa Ettingera iz 1897. g., u susjednoj Bosni i Hercegovini krajem 19. stoljeća već se duže vremena osjećala potreba i manjak jednog praktičnog i primjerenog lovačkog priručnika. Ovaj nedostatak posebno je došao do izražaja osnivanjem prvih srednjih šumarskih

škola, od kojih je ona najstarija otvorena u Sarajevu 1889. g. (Borošić 1931)¹. Nastavnici i predavači bili su mahom stranci, Francuzi, Poljaci, Česi... Slično vrijedi i za šumarske stručnjake u operativi, pretežito diplomante Visoke škole za kulturu tla u Beču, koje, za razliku od vremena otomanske uprave, nakon okupacije 1878. godine nova austrougarska uprava regrutira iz svojih krunskih zemalja, svjesno potiskujući stručnjake iz Hrvatske i Slavonije.

Prvi udžbenik lovstva sastavljen prije 95 godina

The first hunting textbook compiled 95 years ago

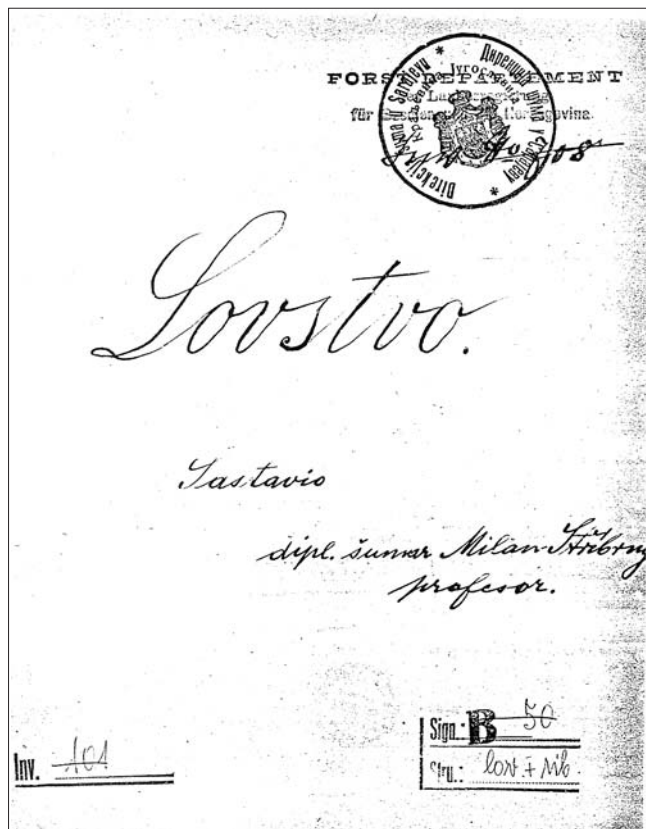
Uz Čeha Ferdinanda Holla, koji je nakon dolaska u Sarajevo 1893. g., uz nastavničku dužnost, 1907. g. bio imenovan direktorom Tehničke srednje škole sa šumarskim odsjekom (Fukarek 1981), u Sarajevu djeluje i njegov zemljak prof. Milan Stříbrný, dipl. šumar. Kako je građu iz predmeta Lovstvo crpio iz u uvodu spomenutih hrvatskih udžbenika autora Kesterčaneka i Ettingera, u nedostatku novca i izdavača, Stříbrný se prihvatio nimalo lakog zadatka, napisati prvi udžbenik lovstva (i ribarstva) u Bosni i Hercegovini vlastitom rukom (*libri seu codices manusripi*). Što se sadržaja tiče, uzor mu je bio Ettingerov *Lovdžija*, prema kojemu je ne samo razdijelio građu nego ga i u svemu drugom vjerno slijedio. Iako na knjizi nije ni-

gdje označena točna godina izdanja, prema nekim izvorima prvi udžbenik lovstva Bosne i Hercegovine svjetlo je dana ugledao u Sarajevu 1914. g., što će reći ravno prije 95 godina.

Odmah iza *Uvoda*, u kojemu daje definiciju lova i lovstva, slijedi poglavlje *Lovačko nazivlje*, kojemu po-

* Alojzije Frković, dipl. ing. šum., um. savjetnik za lovstvo, Kvarnerska 43, 51000 Rijeka

¹ Nastavni plan spomenute škole reorganiziran je 1900. g. (produžen od tri na četiri godine), a pooštreni su i kriteriji za upis. Tijekom 16 školskih godina (1891/92 – 1906/07) školu je uspješno završilo 147 polaznika. Godine 1907. u Sarajevu se osniva samostalna Šumarska škola s tro-semestarskom nastavom, u kojoj su, uz četverogodišnji zastoj u radu tijekom Prvog svjetskog rata, stručno osposobljena 84 učenika (Borošić 1933). Iza Drugog svjetskog rata, dijelom u Sarajevu (1946 – 1948), dijelom u Banja Luci (1949 – 1958) djelovala je posebna Šumarska škola sa šumsko-uzgojnim i industrijsko-drvarskim smjerom. Usporedo s njome u Tuzli (1946 – 1949.) i u Mostaru (1947 – 1954) djelovala je Srednja šumarska škola šumsko-uzgojnog smjera (Begović 1981).

Slika 1. Unutarnja stranica naslovnice rukopisnog izdanja udžbenika *Lovstvo* Milana Stříbrný iz 1914. godine

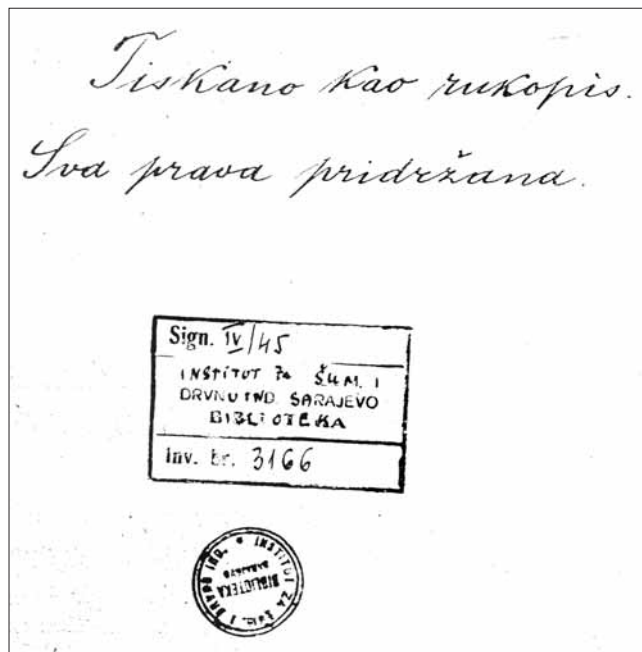
Figure 1 Inside cover page of the manuscript edition of the textbook *Hunting* by Milan Stříbrný from 1914

svećuje punih 35 stranica (od 184 stranice ukupnog obima knjige, dijela u kojem je obrađeno lovstvo). Od novih izraza koje ne nalazimo u Ettingerovom *Lovdžiji* bilježim: *abu* – dovik lovcima da četveronožna divljač

Trovanje zvjeradi uz nadzor šumarskih organizacija

Poisoning wild game under the supervision of forestry organisations

Iako je prvi (I.) dio knjige naslovio *Prirodopis divljači i zvjeradi*, uvodne misli tog najopsežnijeg dijela udžbenika (87 stranica) autor posvećuje glavnim “vrstima lova”, uz napomenu da “lovac ili lovi divljač ili ju hvata odnosno truje”. Lov se može “izvesti ili od jednog samog lovca (lov pojedince)” i to: zasjedom, šikarenjem (vrebanjem), vabljenjem “cuvikom” te “prijasenjem” (privozom kolima) ili pak “od više lovaca u društvu” (hajka, traženje prepeličarom ili buširanje te francuski parfors lov). Divljač, posebno “četveronožnu zvjerad”, lovac hvata u gvožđa ili jame, ili pak iskapa iz jazbine. Punih 16 stranica posvećeno je trovanju zvjeradi, u to vrijeme jednim od najraširenijih i najuspješnijih načina smanjivanja broja predatora. S tim u vezi autor citira Zakon o lovu iz 1893. g., prema kojemu se “uništavanje zvjeradi otrovom smije povjeriti samo državnim organima, poglavito šumarskom osoblju”. Redoslijed dobivanja strihnina, tada jedinog otrova na-

Slika 2. Tiskano kao rukopis original knjige *Lovstvo* (i *ribarstvo*) sačuvan je u Biblioteci Instituta za šumarstvo i drvnu industriju u Sarajevu

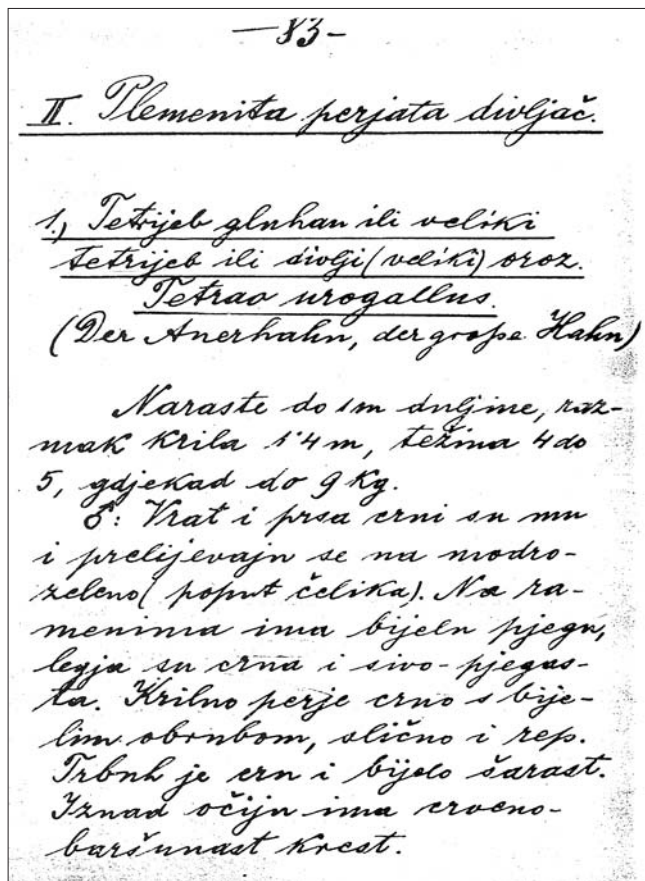
Figure 2 Printed in manuscript form, the original of the book *Hunting (and Fishing)* is kept in the Library of the Forestry and Wood Industry Institute in Sarajevo

kreće prema njima, *brlje* – male blatnjave jaruge u koje predvečer slijeću divlje patke, *frč* – čin parenja u divlje mačke (“udarile mačke u frčak”), *pruglo* – vlas konjske strune koja služi za hvatanje drozda bravenjaka (u Bosni zakonom zabranjen), *prvenac* – novi svježe pali suhi snijeg, *pršić*; *polovnjak* – zec koji je izrastao do polovice svoje veličine, *puškonoša nabijač* – lovac dvorilac koji puni pušku i dodaje je lovcu gostu.

mijenjenog tog svrsi, bio je kako slijedi: Upravitelj šumske uprave dobio je strihnin od kotarskog predstojnika, držeći ga u blagajni sve do jeseni. Za raspačavanje otrova bio je zadužen šumarski referent, koji ga dijeli lugarima i nadlugarima, a oni pak “množinu dobivenog strihnina potvrđuju posebnim iskazom”. Nakon okončanja akcije trovanja neupotrijebljeni otrov (u staklenkama po 20 g) vraća se referentu, a ovaj pak, putem upravitelja uprave, dostavlja kotarskom predstojniku na pohranu. “Nadlugar ili lugar mora strihnin držati u zatvorenom sanduku ili ormaru, a ključ istog nositi vazda uza se”. Strihninom su se poglavito trovali vukovi i lisice, “rijegje i medved”. Slijedi detaljan opis prokušane metode trovanja kojom su se postizali najbolji rezultati, počevši od izbora i postavljanja meke do sakupljanja otrovanih životinja koje, “ako su od strihnina crkle, sposobne su da otruju druge životinje koje ih žderu”.

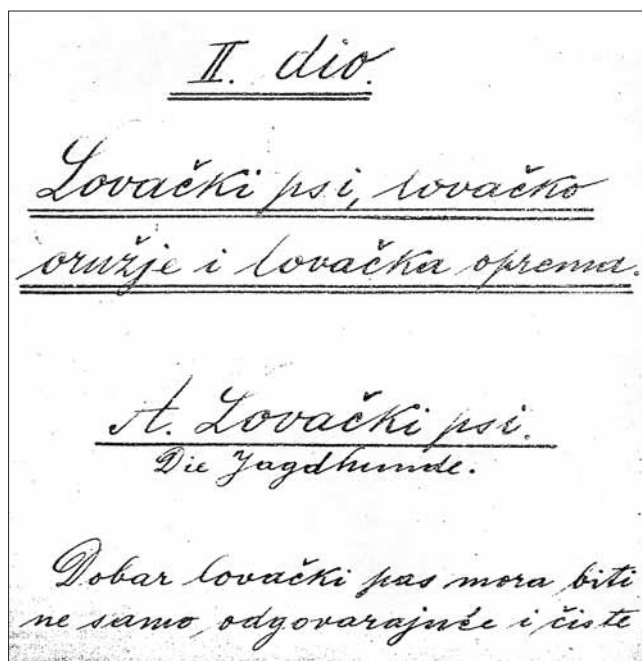
Divokoza i tetrijeb u svim planinama Bosne *Chamois and capercaillie in the mountains of Bosnia*

Prvi odsjek tog najopsežnijeg prvog dijela knjige autor posvećuje “k velikom lovu spadajuću plemenitu divljač, grabežljivu divljač i pticama grabilicama”. Za svaku vrstu daje dulji ili kraći vanjski izgled i opis, prebivalište, način života i ponašanje, razmnožavanje, prehranu, tragove, neprijatelje te korist ili štetu. Posebnu vrijednost Stribrnyovoj knjizi daju oznake područja tadašnjeg rasprostranjenja pojedinih (glavnih) vrsta divljači u Bosni i Hercegovini (procijenjena brojnost izostala), imajući na umu da je od tada kada je izdana prošlo gotovo puno jedno stoljeće². Iako je po uzoru na naše i strane autore (koje citira u literaturi) u potpoglavlju I. Plemeniti dlakari jelena običnog stavio na prvo mjesto, posvetivši mu najveći prostor (7 stranica), o mjestima prebivanja i dolaženja ove vrste nema ni riječi, iz čega je moguće zaključiti da ovog krupnog parnoprstaša u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije u Bosni i nije bilo. Za divokoza piše da je u Bosni i Hercegovini

Slika 3. Najopsežniji dio knjige posvećen je “prirodopisu divljači i zvjeradi”, u kojemu je za glavne vrste divljači, poput tetrijeba gluhana, prikazana njihova rasprostranjenost početkom 20. st. u Bosni i Hercegovini

Figure 3 The most extensive part of the book is dedicated to “natural history of wild game and beasts”, presenting the distribution of the principal game species, such as the capercaillie, in the early 20th century in Bosnia and Herzegovina

Slika 4. Drugi dio svog udžbenika šumarnik Milan Stribrny posvetio je lovačkim psima, lovačkom oružju i opremi

Figure 4 Forester Milan Stribrny dedicated the second part of his textbook to hunting dogs, hunting weapons and equipment

možemo naći “u svim planinama koje leže na granici između Bosne i Hercegovine” ili točnije na Treskavici, Bjelašnici, Prenj planini i Čvrnsnici. Nadalje, ova ljepotica vrleti stani Vranicu (Fojnica i Prozor), kraj uz Drinu, a ima je na Ugaru kod Jajca i na Veležu kod Mostara. Uz lov prikradanjem i dočekom divokoza se tada lovila i hajkom “sa brakircima i/ili hajkačima”. Pri opisu divlje svinje, za koju navodi da joj “dugotrajna koža osobito služi za izradu opanaka”, kao lokalitete zadržavanja “u većoj množini” navodi kotareve Žepča, Foča i Čajnice. Za ovu vrstu lovni zakon nije predvidio lovostaju, pa se “smjela ubijati kroz cijelu godinu”.

U potpoglavlju II. Plemenita perjata divljač uvršteni su tetrijeb gluhan (veliki tetrijeb ili divlji oroz), tetrijeb ruževac bjelokrilac (mali tetrijeb ili mali oroz), tetrijeb kopiljasti i lještarka gluha ili kokoška. Za tetrijeba gluhana autor navodi da mu “gdjekad težina do size do 9 kg”, a uz lov priskakivanjem u proljeće na bojini (pjevalištu) kad “je oroz gluh i čorav” bio je dopušten i lov u jesen potražice s prepeličarom. To i ne mora biti čudno kad autor napominje da ovu najveću šumsku koku “nagjemo skoro u svim šumovitim gorama Bosne” i to osobito u Boriji kod Teslića, Hrblijini kod Glamoča “te u cijeloj srednjoj i južnoj Bosni”. Her-

² U knjizi prof. dr. Avde Safradžije *Lovna divljač*, koju je izdao Savez lovačkih organizacija Bosne i Hercegovine 1999. g., izostali su podaci o rasprostranjenosti i brojnosti pojedinih vrsta divljači, pa je svaka usporedba s razdobljem iz početka 20. st. nemoguća.

cegovina nije imala tetrijeba³. Početkom 20. st. u Bosni je obitavao i tetrijeb ruševac, osobito, kako ističe autor, u Hrbaljini kod Glamoča i u Radovini u fočanskom ko-

taru. U Hrbaljini, gdje isto stanište dijeli i veliki i mali tetrijeb, “nadjemo polutane tojest tetrijeba kopiljastog”⁴.

Medvjed sve rjeđa divljač

The bear is becoming an increasingly rare hunting animal

Pod zajedničkim imenom *Zvjerad velikog lova*, kako je naslovljeno potpoglavlje III., u nj su uvrštena dva krupna predatora, medvjed i vuk (kurjak). Prisno surađujući s terenskim lovnim i šumarskim stručnjacima, Stribrny je mogao ustvrditi da “u Bosni i Hercegovini nestaje medvjeda sve više” poglavito zbog bezobzirnog trovanja te hvatanja u gvožđa odnosno odstrjela. Uz uobičajeni način lova dočekom na visokoj čeki uz strvinu, medvjed se lovio na način “da ga istjeramo hicima (ili malom bombom!) iz brloga te ga pri tome ubijemo”. Kako se lovio i hajkom svaki je hajkač (pogonič) morao imati pri ruci sjekiru, a “kod svakog lovca trebao je stajati jedan momak sa sjekirom”. Nije čudo da je medvjed u ono vrijeme bio još prisutan samo u kotarima Kotor Varoš, Travnik, Bugojno, Nemila, Čajniče, Foča i Mostar (Velež planina), zaključit će autor. Za kurjaka nema lijepih riječi budući da “ogromno škodi divljači zimi”, a “meso mu ne jedu ni gavrani”. Kako je svoj pisani uradak autor poglavito namijenio svojim đacima, polaznicima srednjih šumarskih škola, ne treba čuditi da su oni kad su se zaposlili u operativi, zajedno s lugarima i lovcima, navijestili pravi rat ne samo vukovima nego i orlovima, sovama i drugim danjim i noćnim pticama grabljivicama. Naime, u potpoglavlju IV. *Grabežljive ptice spadajuće velikom lovu* za njih ne samo da nema lijepih riječi nego se upućuju da orlove, sove, jastrebove, škanjce, sokolove ... valja ubijati “pri gnijezdu, zasjedom kod strvine, u lovu s jejinom (sovom ušarom) te hvatanjem u gvožđa! U tom je potpoglavlju potanje opisan lov puškom pomoću sove ušare.

Odsjek II. ili *K malom lovu spadajuća korisna divljač, zvjerad i ptice grabilice* obuhvaća četiri potpoglav-

lja: A. *Korisni dlakari*, B. *Korisna perad*, C. *Grabežljivci* i D. *Ptice grabilice*. Tu je interesantno pripomenuti da je kao “korisni dlakar” u okviru “malog lova”, uz zeca, uvrštena i srna! Kako je ova divljač stanila “sve šumovite gore Bosne” lovila se dočekom, vrebanjem, ali i hajkom, i to uz veći broj pogoniča ili pak pasa goniča (brakiraca). Srna se lovila upotrebom pušaka s glatkim cijevima, uz korištenje sačme broj 1–4 (u tadašnjoj Austro-Ugarskoj, pod koju je spadala i Bosna, sačma se obilježavala engleskom numeracijom). Pored kame-njarke, trčke, prepelice, divljih golubova, divljih pataka i gusaka, šljuka i drugih, u skupinu korisne peradi bili su uvršteni drozdovi, rode, čaplje, vivci, ronci, kosac⁵. Od grabežljivaca malog lova, a u skladu s tadašnjim lovnim zakonom i podzakonskim aktima, slobodno se lovila: lisica, jazavac, divlja mačka, vidra⁶, “domaća kuna” (kuna bjelica), kuna zlatica, tvor, zerdav (u Bosni je obitavao samo u Posavini i to kod Bjeljine, Brčkog, Rače i Šamca), mala lasica, vjeverica i jež!

Drugi dio knjige obuhvaća *Lovačke pse, lovačko oružje i lovačku opremu*. Dobar lovački pas, prema riječima autora, mora biti ne samo odgovarajuće čiste pasmine nego uz to i dresiran, to jest za lov uzgojen i izvježban. Obradeni su “psi slijednici (krvosljednici), prepeličari, ptičari, brakirci ili kopovi i jazavčari. Lovačke puške dijeli na “spreduše” i “ostraguše” i to s jednom, dvije ili tri cijevi. Dobra lovačka puška ne smije biti teža od 3 kg, težište joj mora biti straga, priručna i primjereno duga, trajna i “što tamnija (brunirana) da ne svijetli, jer se tim plaši divljač, osobito ptice grabilice”.

Strogi propisi za ribolovce – *Strict regulations for anglers*

Iako je u kazalu knjige naveden i treći dio pod nazivom *Zakonite odredbe glede lova*, o njima, osim napomene da je na snazi “lovački zakon od godine 1893., te razne naredbe glede trovanja”, nema ni riječi. Isto vrijedi i za mjere uzgoja. Ako izuzmemo autorov zaklju-

čak pri obradi krupnih parnoprstaša da, primjerice pri sprječavanju šteta od srneće divljači, istu za jakih zima treba hraniti (prihranjivati) u koju svrhu “već ljeti na zgodnim od vjetra zaklonjenim mjestima postavimo jasle ili pak plastove od livadnog sijena, a u listopadu i studenom oborimo jasike”, u knjizi je to područje izostavljeno. To i ne treba čuditi ako imamo na umu da

³ Na predstavljanju projekta Zaštita biotopa i vrste velikog tetrijeba od nestanka s područja Bosne i Hercegovine, koje je održano u općini Uskoplje-Gornji Vakuf rujna 2004. g., iznijet je podatak da je na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine ustanovljeno 285 pjevališta tetrijeba gluhana s procjenom brojnosti populacije od 1053 kljuna. Naglašeno je da se broj aktivnih pjevališta može uzeti kao pouzdan podatak, dok brojnost vrste treba uzeti kao grubu procjenu (Soldo 2004).

⁴ U visokim gorskim šumama na granici spram planinskih suvati, u kojima na istom prostoru obitava i tetrijeb gluhan i tetrijeb ruševac, dolazi do međusobnog križanja tih dviju vrsta. Mladi potkušac je kopilan, redovito mužjak, po veličini i obliku repa između dviju vrsta.

⁵ Kosac (*Crex crex*) danas je jedna od najugroženijih vrsta ptica iz porodice kokošica (Rallidae), kojoj u cijeloj Europi opada brojnost i prijete izumiranje (Heinzl et al. 1999). Kako je i u Hrvatskoj rijetka i malobrojna (uz izuzeće Turopolja i Lonjskog polja, uvrštena je u Crvenu listu ptica Hrvatske s kategorijom rizične gnijezdeće populacije (Radović i sur. 2003).

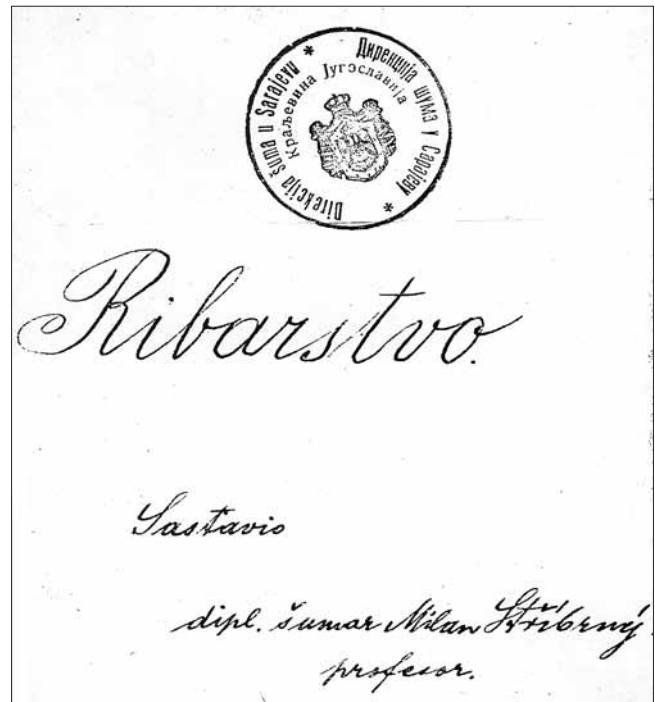
⁶ Naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 23. prosinca 1886. “o uređenju ribolova...” bilo je određeno da svaki ribolovac u području dodijeljenog mu ribolovnog kotara lovi i vidre, da ih ubija i za se zadržava”.

kod uzgoja divljači nije dovoljna samo briga i zalaganje lovca uzgajivača, nego je još potrebno dobro poznavanje i primjena biologije i genetike, lovne zoologije i ekologije divljači i drugih znanstvenih disciplina koje su u Stříbrnýjevo vrijeme bile tek u povojima "a divljači u svakom žbunju".

Sljedećih 136 stranica krasopisom napisane knjige formata 21x16 cm Milan Stříbrný posvećuje ribarstvu, u kojem daje sažet opis najvažnijih slatkovodnih vrsta riba, od potočne pastrve do morune, "pravila" za njihovo umjetno "umnažanje", prikaz neprijatelja riba (na prvo mjesto uvrstio vidru) te opise dozvoljenih (udica, mreža, vrška, "bacalo") i nedozvoljenih (zabranjenih) načina lovljenja, kao što su "bodenje riba" ostvama, trovanje, ubijanje puškom te ubijanje "dynamitom i krečom". Ribarstvo kao i knjigu u cjelini okončava opširnim prikazima "zakonitih odredbi glede ribolova", pretežito naredbi Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 1895. do 1912. g.

Zahvala – Acknowledgement

Zahvaljujem Seadu Hadžiabdiću, dipl. ing. šum. iz Sarajeva koji mi je u znak dugoročne suradnje 1. ožujka 2002.g. poklonio kopiju unikatne knjige *Lovstvo (i ribarstvo)* prof. Milana Stříbrný, dipl. šumara, obogativši tako moju lovačku biblioteku vrijednim djelom. Hvalu dugujem i Mladenu Skoki, dipl. ing. šum. koji me je, kako za ovaj osvrt, tako i za neke ranije publicirane radove spremno upućivao i opskrbljivao potrebnom literaturom i izvorima.

Slika 5. Uz udžbenik *Lovstvo* Milan Stříbrný je, također u obliku rukopisa, sastavio i udžbenik *Ribarstvo* s iscrpnim prikazom "zakonitih odredbi glede ribolova" pretežito "naredbi Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu izdanih u razdoblju od 1879. do 1912.g.

Figure 5 In addition to the textbook *Hunting*, Milan Stříbrný also wrote the textbook (in manuscript form) *Fishing, equipped with a detailed survey of "legal fishing regulations"*, predominantly those of the State Government of Bosnia and Herzegovina issued in the period from 1879 to 1912

LITERATURA – References

- Begović, B. (1981). *Nastava, nauka i instituti (u Bosni i Hercegovini)*. U: Šumarska enciklopedija (ur. Z. Potočić) knjiga 1 (A-Kos), str.21. Hrvatski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb.
- Borošić, J. (1933). *Šematizam i status osoblja u resoru Ministarstva šuma i rudnika*. Zaklada Tiškarare Narodnih novina, Zagreb.
- Fukarek, P. (1983). *Holl, Ferdinand*. U: Šumarska enciklopedija, drugo izdanje (ur. Z. Potočić), Knjiga 1, str. 63. Hrvatski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb.
- Heinzel, H. et al. (1999). *Ptice Hrvatske i Europe*. Hrvatsko ornitološko društvo, Zagreb.
- Radović, D. i sur. (2003). *Crvena knjiga ugroženih ptica Hrvatske*. Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb.
- Soldo, V. (2004). *Predstavljanje projekta zaštite velikog tetrijeba u Bosni i Hercegovini*. *Dobra VII* (38): 23.

SUMMARY: *The article presents the first hunting (and fishing) textbook in Bosnia and Herzegovina, published in Sarajevo exactly 95 years ago, in 1914. The book, written for the needs of the newly established school of forestry, was penned by one of its teachers, Milan Stříbrný, B. Sc. Drawing upon the available world literature, in particular "Hunting" by F. Ž. Kesterčanek and "Croatian Hunter" by J. Ettinger, in the part dedicated to hunting the author gives a detailed survey of hunting terminology, game biology, game hunting, hunting dogs, hunting weapons and equipment.*

Key words: *Hunting and fishing, textbook, Milan Stříbrný, Bosnia and Herzegovina*